

ULUSLARIN DÜŞÜŞÜ

Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A., (Çev: F.R. Velioglu),
(İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2015), 496 sf.
ISBN : 9786050918120
Nurgül Sevinç*

Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, Ulusların Düşüşü adlı eserlerinde dünyanın zengin ve yoksul ülkeleri arasındaki gelir ve yaşam standartlarındaki büyük farklılıkları konu alıyorlar. Esere Nogales kenti örneği ile giriş yapıyorlar. Nogales kenti bir çit ile Nogales Arizona ve Nogales Sanora olmak üzere ikiye ayrılır. Arizona, Birleşik Devletler'de bulunmaktadır. Hane başına ortalama gelir yaklaşık 30.000 dolardır. Yetişkinlerin büyük çoğunluğu lise mezunu iken gençlerin çoğu okula gider. Sağlıklı bir nüfusa ve uzun yaşam süresine sahiptir. Kişilerin can ve mal güvenlikleri vardır. Demokratik bir yapıya sahiptir. Oysa, Meksika'da bulunan Sanora'da hane başına ortalama gelir yaklaşık 10.000 dolardır. Yetişkinlerin çoğunun lise diploması yoktur ve gençlerin çoğu okula gitmez. Bebek yaştakilerin ölüm oranı yüksek ve sağlık koşulları yetersizdir. Suç oranı yüksek, iş kurmak risklidir. Sanora halkı sıklıkla siyasetçilerin yolsuzluklarıyla ve beceriksizlikleriyle yüzleşir. Bir kentin iki yarısının birbirinden nasıl bu kadar farklı olduğunu

sorgulayan yazarlar, bölgeler arası coğrafi ve iklimsel bir farklılığın olmadığına ve hastalık türlerinin farklılık göstermediğine vurgu yapmaktadırlar. Ek olarak, sınırın iki tarafındaki insanların geçmişlerinin ve kültürlerinin aynılığını ortaya koyan yazarlar, iki yakanın halklarının atalarının aynı olduğuna, aynı yemeklerden ve aynı müzikten hoşlandıklarına işaret etmektedirler. Sınırlar arası bu farklılıkların kaynağını sorgulayan Acemoğlu ve Robinson'a göre, bu ayrımın kaynağı Nogales Arizona'nın sakinlerinin Birleşik Devletler'in ekonomik kurumlarından yararlanıyor olmalarıdır. Ayrımın bir diğer kaynağı, demokrasinin işleyişinde pay sahibi olmalarına imkân sağlayan siyasal kurumlarının varlığıdır.

Acemoğlu ve Robinson, Birleşik Devletler'in kurumlarının ekonomik başarıya Latin Amerika'dan daha elverişli oluşunun nedenini tarihsel süreci ortaya koyarak açıklamaktadırlar. 16. yüzyılın sonlarına doğru İspanyollar, Güney Amerika'nın orta, batı ve güney kısımlarının büyük bir kısmını fethedip

* Araş. Gör., TOBB-ETÜ Üniversitesi

sömürgeleştirirler. Direnişi kontrol altına almanın en etkili yolu, yerlilerin liderlerini rehin almaktır. Bu strateji ile İspanyollar, liderin serveti üzerinde hak iddia ederek yerli halkı vergi ve yiyecek vermeye zorlarlar ve kendilerini elit sınıf haline getirirler. Bu süreçte İspanyollar, altın ve gümüş yağmacılığının ardından yerlileri sömürmek için bir dizi kurum oluştururlar: Encommende (şehirlere ve yaşayanlarını kendi aralarında paylaşmak), *mita* (İnkaların plantasyonları işletirken zorunlu işgücü olarak kullanılmaları), *repartimiento* (malların İspanyolların belirlediği bir fiyatla yerlilere zorla satışı) ve *trajin* (yük hayvanları yerine yerlileri yük taşıyıcı olarak kullanmak). Bu kurumlar ile yerli halkı, geçimlerini karşılayacak ölçüde bir yaşam sürmeye iterler ve kalan tüm kazancı sömürmeyi amaçlarlar. Bu kurumlar ile İspanya büyük bir servetin sahibi olurken, Latin Amerika dünyanın en 'eşitsiz' kıtası haline getirilir. Kuzey Amerika ise 16. yüzyılın sonlarına doğru İngilizler tarafından kolonileştirilmeye başlanır. İspanyollar için Meksika, Orta ve Güney Amerika'da işe yarayan model Kuzey'de işe yaramaz. İnka ve Azteklerin aksine Virginia Kızılderililerinin altını ya da değerli madenleri yoktur, bu yüzden çalışmaya ya da yiyecek getirmeye zorlanamazlar. Ekonomik açıdan varlığını sürdürebilir bir koloni için tek seçenek, yatırım yapmaları ve çok çalışmaları için kolonicilere teşvik sağlayacak kurumlar inşa etmeleridir. Maryland ve Carolina'da da benzer kurumların hayata geçirilmesi amacı, aynı nedenlerden ötürü gerçekleştirilemez. Daha fazla ekonomik özgürlük ve daha ileri siyasal haklar talep etmeye başlayan yer-

liler bir meclis kurulmasına zorlarlar. Meclis, kralın ve onun lordlarının siyasal ayrıcalıklarını kaldırır. Dolayısıyla, yazarlara göre, demokratik ilkelere dayalı bir anayasayı belirleyen ve uygulayan ülkenin Meksika yerine Birleşik Devletler olmasının nedeni açıktır.

Acemoğlu ve Robinson, Birleşik Devletler ve Meksika'daki ilerleyen yüzyıllarda da devam eden kurumsal farklılığı şöyle açıklamaktadırlar: İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan ekonomideki teknolojik atılımlar ve yenilikler Birleşik Devletler'e de yayılır. Öyle ki, 19. yüzyıla gelindiğinde Birleşik Devletler, diğer uluslardan daha yenilikçidir. 19. yüzyılın ikinci yarısında dünya ekonomisinde bir patlama yaşanır. Buharlı gemi ve demiryolu gibi yenilikler uluslararası ticarete önemli ölçüde genişleme sağlar. Birleşik Devletler'in bu yeniliklere ayak uydurması kolay olur. Ancak Meksika'daki değişim, Latin Amerika'nın çoğunu fakir kılan kurumları yalnızca bir üst aşamaya taşıyan "izleğe bağlı" değişimdir. Acemoğlu ve Robinson, "sömürge toplumunun örgütlenme biçiminin kalıcı sonuçlarının pratikteki işleyişini", bu iki ülkenin sakinlerinden, dünyanın en zengin iki adamı olan Bill Gates ve Carlos Slim'den örnek vererek sürdürüyor. Gates'in dünyanın en yenilikçi şirketlerinden biri olan Microsoft'un kurucusu olması, Birleşik Devletler Adalet Bakanlığı'nın tekel kurma suçlamasıyla Microsoft'a dava açmasının önüne geçemez. Diğer yandan, Meksika'da Carlos Slim servetini ayrıcalıklı sözleşmeler elde ederek kazanır. Meksika'nın kârlı telekomünikasyon pazarını tekelleştirir

ve Latin Amerika'nın geri kalanına uzanır. Kazancının büyük bir kısmını siyasi bağlantıları sayesinde elde eden Slim, Birleşik Devletler'de iş yapma girişiminde bulunduğu başarı gösteremez, çünkü Birleşik Devletler'in kurumları karşısında Slim'in para kazanmak için kullandığı yöntemler işe yaramaz.

Bill Gates ve bunun gibi efsanevi isimlere, Birleşik Devletler, yeteneğini tamamlayacak özgün beceriler kazanmalarına, kolaylıkla şirket kurabilmelerine, projelerinin finansmanına, vasıflı çalışanlar bulabilmelerine olanak tanır ve rekabetçi piyasa koşullarını sağlar. Dolayısıyla, bu kişiler hukukun üstünlüğüne güvenir, mülkiyet haklarının emniyetinden endişe duymaz. Acemoğlu ve Robinson'a göre, siyasal güç sınırlandırılmış ve geniş bir biçimde dağıtılmış olduğundan, refahı destekleyen ekonomik kurumlar ağı oluşabilmiştir.

Acemoğlu ve Robinson dünyada eşitsizliği gözler önüne sererken, zenginlik örüntülerindeki değişebilir nitelikteki sürekliliğe vurgu yapmaktadırlar: Günümüzün en zengin 30 ülkesinden bazıları Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda iken, en yoksul 30 ülkenin neredeyse tamamı Sahra-altı Afrika'da bulunur. 150 yıl geriye de gidilse sıralama değişmez. Bu örüntüler süreklilik gösterse de, örneğin, Amerika'da son 150 yılda görülen sıralama 500 yıl önce olduğundan tamamen farklıdır.

Acemoğlu ve Robinson, dünyadaki eşitsizliği açıklamak için ortaya atılan coğrafya hipotezinin, kültür hipotezinin ve cehalet hipotezinin temel etkenler olamayacağını, kanıt-

lar ortaya koyarak göstermektedirler. Coğrafya hipotezi, "sıcak ülkelerin doğası gereği fakir" olduğunu savunur. Bu hipotezin modern versiyonu, tropikal hastalıkların işgücü verimliliğini olumsuz etkilediğini ve ayrıca tropikal toprakların tarıma elverişli olmadığını iddia eder. Yazarlar, Nogales örneğinde eşitsizliğin coğrafya ile açıklanamayacağını ortaya koymaktadırlar. Başta dini değerlere dayanan kültür hipotezi ise, günümüzde temellerini dinin yanı sıra başka değerlere ve ahlak anlayışlarına da dayandırıyor. Acemoğlu ve Robinson ise, Nogales örneğinde çitin kuzey ve güney yanında kültürel özelliklerin oldukça benzeştiğine, dolayısıyla da eşitsizliği açıklamakta kullanılmayacağına vurgu yapmaktadırlar. Kore örneğinde ise, kuzey ve güney arasında kültürel farklılıkların çok olmasına rağmen bu iki ülkenin geleceklerinin farklılaşmasında kültürün hiçbir rolü yoktur. Yazarlara göre, Nogales ve Kore'deki kültürel farklılık, zenginlik farkının nedeni değil sonucudur. Cehalet hipotezi, "insanların ya da yöneticilerin ülkeleri nasıl zengin hale getireceklerini bilmediğini" savunur. Oysa Acemoğlu ve Robinson'a göre, "sorun cehalet olsaydı, iyi niyetli liderler ne tür politikaların yurttaşların gelir ve refahını arttırdığını çabucak öğrenir ve bu politikalara yönelirlerdi."

Kurumsal farklılıklarla dünya eşitsizliğini açıklayan Acemoğlu ve Robinson, kapsayıcı ekonomik kurumları, yalnızca elit kesim değil toplumun büyük bir kesimi için güvence altına alınmış mülkiyet hakları ve ekonomik fırsatlar sunan kurumlar olarak; sömürücü kurumları ise

toplumun belirli bir kesiminin menfaatleri için başka bir kesimin zenginliğini sömüren kurumlar olarak tanımlar.

Acemoğlu ve Robinson'a göre, siyasetin kurumları kuşatmış olmasının nedeni şudur: kapsayıcı kurumlar ülkenin refahı için iyi olabilirken, sömürücü kurumlar oluşturmak bazı insanlar ya da gruplar için daha kârlıdır. Sömürücü kurumların kimler için fayda sağladığını ise şöyle açıklamaktadırlar: "Siyasal gücü kontrol edenler, güçlerini rekabeti sınırlandırmak, pastadan alacakları payı arttırmak ve hatta ekonomik ilerlemeyi desteklemek yerine çalıp yağmalamak için kullanmayı kendileri için yararlı bulurlar."

Acemoğlu ve Robinson, ekonomik ve siyasal kurumlar arasındaki güçlü bağı, sömürücü siyasal kurumların gücü dar bir elit grupta toplaması ile açıklamaktadırlar. Ekonomik kurumlar bu elit tarafından toplumun geri kalanının kaynaklarının sömürülmesi için tasarlanır. Böylece, sömürücü ekonomik kurumlar doğal olarak sömürücü siyasal kurumlarla birlikte hareket eder. Bu yakın ilişki, çoğulculuk ve kapsayıcı ekonomik kurumlar arasında da vardır. Yazarlar ayrıca şunu da vurgulamaktadırlar: Sömürücü ekonomik ve siyasal kurumlar arasındaki yakın ilişki sayesinde kurumlar devamlılığa meyilidirler. Oysaki kapsayıcı ekonomik kurumların idaresindeki sömürücü ekonomik kurumların uzun süre varlığını koruma ihtimali düşüktür.

Acemoğlu ve Robinson, dünyanın ilk kapsayıcı siyasal kurumlar dizisinin ortaya çıkışı olarak 1688'deki Gör-

kemli Devrim'i öne çıkartmaktadır. Bu devrim çoğulcu bir toplum oluşturmak için bir altyapı niteliğindedir ve siyasal merkezleşmeyi hızlandırır. Sanayi Devrimi'nin Görkemli Devrim'den kısa bir süre sonra başlamasının rastlantı olmadığına vurgu yapan yazarlar, Sanayi Devrimi'nin dünyada eşitsizliğinin artmasına da neden olduğunu belirtmekte, bunu birçok mucidin geliştirdiği yeni teknolojilerin yalnızca bazı ülkelerde hayata geçirilmesi ile açıklamaktadırlar. Acemoğlu ve Robinson'a göre, kapsayıcı kurumlar oluşturma yolunda atılan adımlar hızlı büyümeyi tetiklerken, kapsayıcı kurumlardan ani bir şekilde vazgeçmek de benzer ölçüde bir ekonomik durgunluğa sebebiyet verebilir.

Acemoğlu ve Robinson, teknolojik gelişimin ekonomi üzerindeki etkisini Joseph Schumpeter'in 'yaratıcı yıkım' kavramı ile açıklamaktadırlar: Ekonomik büyüme ve teknolojik değişim beraberinde 'yaratıcı yıkım' getirir, çünkü yeni teknolojiler mevcut beceri ve makineleri ekarte eder. Dolayısıyla, ekonomik büyüme süreci ve kapsayıcı kurumlar siyasette ve piyasada kazananlar olduğu kadar kaybedenlerin de olmasına sebebiyet verir. Yaratıcı yıkıma karşı duyulan korku, genellikle kapsayıcı ekonomik ve siyasal kurumlara karşıtlığın temelini oluşturur.

Sömürücü ekonomik kurumların bir miktar büyüme sağlayabildiğine değinen Acemoğlu ve Robinson, bu büyümenin sürdürülebilir olmayacağını ifade etmektedirler. Ayrıca, sömürücü siyasal kurumlara dayalı büyümeyi destekleyen düzenlemeler, yapıları gereği kırılabilir ve tahribe

açtırlar. Benzer şekilde, sömürücü kurumlar sürdürülebilir teknolojik gelişmeler de gerçekleştiremezler. Bunun nedeni ekonomik teşviklerin olmaması ve yaratıcı yıkımın siyasal sonuçlarından korkulmasıdır. Çarpıcı bir örnek, Roma'da İmparator Tiberius zamanında kırılmayan bir cam icat eden ve büyük bir ödül alacağını umarak imparatora giden adamın başına gelendir. Adam, icadını imparatora gösterince Tiberius ona icattan kimseye bahsedip bahsetmediğini sorar. "Hayır" cevabını alan imparatorun emri ile adam öldürülür. Bunun gibi, teknolojik gelişimin karşısında duran elitleri tarihten örneklerle ortaya koyan yazarlar, teknolojik yeniliklerin toplumları müreffeh hale getirirken belirli bir grubun ekonomik ayrıcalıklarının yok olmasına da yol açtığını eklemektedirler.

Kölelik sistemini de ele alan Ace-moğlu ve Robinson, 17. yüzyılda Karayipler'deki şeker plantasyonu sömürgelerinin gelişmesi ile uluslararası köle ticaretinin önemli ölçüde artmış olduğunu, köleliğin Afrika'da benzeri görülmemiş şekilde önem kazandığını vurgulamaktadırlar. Güney Afrika yerleşim yeri olmaya çok uygun bir yapıya sahiptir ve geniş elmas rezervleri ile zengin altın madenlerine sahiptir. Dolayısıyla bu, Avrupalıların Güney Afrika'ya yerleşmelerini cazip kılar. Afrikalılar, Avrupalılar sayesinde yeni tüketim malları ile tanışır. Tarımda saban kullanılmaya başlanır. Üstelik Afrikalı çiftçiler bu teknolojiyi hayata geçirmeye oldukça hevesli ve hazırdır. Tarım ekonomisi geliştikçe katı kabile kurumları çökmeye başlar. Sömürücü kurumların zayıflaması ise büyük bir hızla ekonomik dinamizme yol açar.